

5. Эрготерапия. URL: <https://physrehab.ru/glossary/occupational-therapy/> (дата звернення: 02.04.2019).
6. Національний класифікатор України. Класифікатор професій Чинний від 01.11.2010 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/va327609-10> (дата звернення: 02.04.2019).
7. Скуднова Т. Д., Пашкова М. Н. Мировая практика инклюзивного образования: история и современность. Научный журнал «Вестник АГУ». 2017. № 4. С. 109-119. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/mirovaya-praktika-inklyuzivnogo-obrazovaniya-istoriya-i-sovremennost> (дата звернення: 02.04.2019).

СИСТЕМА ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ТА ПРОБЛЕМИ ЇЇ РОЗВИТКУ

Мосякова Ірина Юліївна

*Центр творчості дітей та юнацтва «Шевченківець»
Україна*

Реформаційні процеси та інноваційні зміни, що відбуваються в усіх соціальних сферах, детермінують модернізацію вітчизняної позашкільної освіти та системи управління нею в «...контексті викликів нового часу, забезпечення рівного доступу громадян до якісної освіти, її гуманізації й демократизації, посилення особистісного виміру, переорієнтації на проблемно-діяльнісний, інноваційний тип» [1], оскільки від її результативності залежить якість людського та інтелектуального потенціалу нації.

Соціально-економічні зміни і тенденції, скорочення фінансування позашкільної освіти негативно впливають на стан її збереження та інноваційного розвитку. Загалом, кількість закладів позашкільної освіти постійно скорочується «...з 1574 у 1990 р., у яких навчається 18,3 % від загалу дітей шкільного віку до 1497 у 2000 р.» [14, с. 60] і до 1369 на 1 січня 2015 р. та, незважаючи на поступове «відновлення роботи 15,6% закладів позашкільної освіти комунальної форми власності міської і районної ланки» [14, с. 61] спостерігається нерівний доступ до якісної позашкільної освіти; у різних областях України, містах і в сільській місцевості їх «усього – 82, що становить 5,9 % на 1 січня 2016 р.». [14, с. 293]

Вченими НАПН України визначено періоди розвитку ПО з часів проголошення Незалежності до сьогодні. У період, який визначений академічною спільнотою як третій, із 2011 року по 2016 рік [3, 4, 8, 9, 14], зміцнюється нормативно-правова база позашкільної освіти, забезпечується її сучасний, науково обґрунтований базис, в основу якого закладаються новітні психолого-педагогічні теорії та підходи до виховання молодого покоління. Зокрема, у ці роки Міністерством освіти і науки України затверджуються: Примірна інструкція з ведення ділової документації в позашкільних навчальних закладах (2012 р.), Типові штатні нормативи позашкільних навчальних закладів (2012 р.), перелік найбільших позашкільних навчальних закладів (2012 р.), Положення про наукові товариства учнів (2014 р.), низка

положень про окремі складові матеріальної бази ЗПО: учнівські лісництва, навчально-дослідні земельні ділянки, теплиці, та навчально-дослідні тваринницькі комплекси (2015 р.), Положення про найзначніші всеукраїнські організаційно-масові заходи з дітьми та учнівською молоддю з різних напрямів позашкільної освіти – наукові школи, конкурси, турніри, форуми, фестивалі, чемпіонати, виставки, експедиції, кубкові змагання та ін. [13].

Прийняття цих нормативно-правових документів уможливило індивідуалізацію роботи з дітьми і молоддю, створення умов для залучення їх до різноманітних організаційно-масових заходів за різними напрямками ПО, соціально важливої навчально-пізнавальної, пошукової, дослідницької й конструкторської діяльності та природоохоронної роботи у вільний від навчання час.

«...За таких умов зростає й кількість закладів позашкільної освіти – з 1493 у 2001 році до 1554 у 2013 році (дані без урахування ДЮСШ). Проте соціальні потрясіння, окупація частини території країни позначаються на формуванні мережі закладів позашкільної освіти – їх чисельність у 2015-2016 рр. зменшується через утрату закладів, що залишилися на тимчасово окупованих територіях – у 2015 році діють 1369 закладів позашкільної освіти, у 2016 – 1376. Має місце закриття закладів, їх «реорганізація» шляхом об'єднання, приєднання, реорганізації та перепрофілювання. Чисельність дітей у закладах позашкільної освіти теж коливається від 1 млн. 257,3 тис. у 2011 році до 1 млн. 475,6 тис. у 2014 році, а потім до 1 млн. 227,8 тис. у 2016 році. Зазнає змін і чисельність педагогічних працівників закладів позашкільної освіти – за 6 років зменшується на 2,8 тис. педагогів, які мають основну роботу. Їхня відсутність частково компенсується зростанням чисельності сумісників. Проте попри все у цей складний для держави час зростає кількість територіальних відділень Малої академії наук України (з 12 у 2011 р. до 32 у 2016 р.) і центрів військово-патріотичного напрямку (з 12 у 2011 р. до 15 у 2016 р.); педагогам-позашкільникам удається не лише зберегти, але і збільшити відсоток охоплення дітей і молоді позашкільною освітою – з 28,7 % у 2010 році до 34,8 % у 2016 році» [12].

Нині «позашкільна освіта базується на унікальних психолого-педагогічних і соціально-педагогічних засадах, що закладені минулими поколіннями педагогів, і сучасних інформаційно-комунікаційних та інтерактивних навчально-виховних технологіях, що спрямовується на розвиток творчих здібностей дитини... загалом це 11 основних напрямів ПО і понад 400 профілів творчих об'єднань дітей і учнівської молоді. Зміст такої діяльності ґрунтується, насамперед, на особистісних інтересах і потребах дитини, тому освітній процес передбачає дитиноцентричний підхід до його побудови на принципах науковості, наступності, полікультурності, системності, інтегративності, єдності освіти і виховання та на засадах гуманізму і демократії. Перехід закладів позашкільної освіти в новий якісний стан співпадає в часі з усвідомленням позашкільної освіти не лише як надзвичайно актуального явища для подальшого вдосконалення освітнього простору України, але й як одного з важливих складників педагогіки розвитку»

[14, с. 62], об'єктом інноваційного розвитку і чинником соціально-економічного зростання.

За даними моніторингу окремих питань функціонування системи позашкільної освіти України, що проведений Державною інспекцією навчальних закладів (ДІНЗ) у 2016 році в Україні, як виголошено в доповіді її очільника, нині створено потужну мережу закладів ПО складають, зокрема, 4053 позашкільні навчальні заклади, підпорядковані різним центральним органам виконавчої влади (Міністерство освіти і науки України – 1395 комплексних і профільних закладів (1231644 вихованці), 545 дитячо-юнацьких спортивних шкіл (243874 вихованці); Міністерство молоді та спорту України – 818 дитячо-юнацьких спортивних шкіл та спеціалізованих дитячо-юнацьких шкіл олімпійського резерву (251836 вихованців); Міністерство культури України – 1295 закладів (301700 вихованців) [11]. Отже, показник охоплення позашкільною освітою учнівської молоді є досить значним. Наприклад, лише у ПНЗ, що належать до сфери управління МОН, виховуються 41,5% дітей і підлітків шкільного віку. За останній час підвищився також показник щодо освітнього рівня працівників системи позашкільної освіти. Наприклад, 73,8% фахівців ПНЗ сфери освіти мають освітньо-кваліфікаційний рівень (освіту) магістр або спеціаліст (повна вища освіта), а 17,2% – бакалавр (базова вища освіта) [11]. Слід зазначити, що кількість ЗПО у 2016 році за даними МОН України та ДІНЗ України відрізняються, оскільки працівники ДІНЗ оперували оперативними даними, одержаними в результаті моніторингового дослідження, різниця становить 37 закладів позашкільної освіти. А показник охоплення становить 27,3 %.

Нині позашкільна освіта є невід'ємним складником системи освіти України і визнається як владою, так і громадськістю, як необхідний складник розвитку особистості дитини, її громадянського становлення і професійного самовизначення. Поняття «позашкільна освіта» у Законі України «Про позашкільну освіту» (2000 р.) інтерпретується на засадах знанневого підходу, як сукупність знань, умінь та навичок, що здобувають вихованці, учні і слухачі в закладах позашкільної освіти, інших суб'єктах освітньої діяльності за програмами позашкільної освіти [2]. Позашкільна освіта і виховання, як процеси неперервні та соціально значущі, не мають фіксованих термінів завершення і переходять із однієї стадії в іншу (початковий, основний, вищий рівні). Системою позашкільної освіти в Україні зроблено «відкриття вільного часу» як важливого ресурсу для розвитку особистості впродовж життя. Особливістю позашкільної освіти є те, що вона орієнтована на запити дітей і молоді, їхніх батьків і сімей, громадських структур, соціуму, суспільства в цілому.

Важливо констатувати, що система позашкільної освіти продовжує, як і за радянських часів, залишатися основним безкоштовним соціальним інститутом, який спроможний ефективно розв'язувати проблеми особистісного розвитку, сприяти подоланню життєво важливих проблем професійного самовизначення молодого покоління у ЗПО різного профілю та їхніх структурних підрозділах.

Ефективність результативності та управління позашкільною освітою й вихованням залежить від створених комфортних умов, які сприятливі для творчості у діяльності дітей і молоді, для забезпечення їхнього співробітництва у творчому процесі, яка і формує потребу особистості в подальшому творчому сприйнятті світу і професійній діяльності задля конкурентоздатності й інноваційно-технологічного розвитку, розквіту країни та якісної життєдіяльності громадян України.

Система позашкільної освіти розвивається на міжвідомчій основі, виступає гарантом підтримки і розвитку обдарованих дітей. Витрати бюджетів усіх рівнів на позашкільну освіту є довгостроковими інвестиціями в майбутній розвиток держави, кадровий потенціал інтелектуального, науково-технічного, творчого і культурного розвитку суспільства, подолання бездоглядності і профілактику правопорушень, інших асоціальних проявів у дитячому і молодіжному середовищі.

За статистичними даними МОН України нами з'ясовано, що з 2011 року прослідковується тенденція скорочення мережі закладів сфери позашкільної освіти. Так, якщо в 2013 р. було 1500 закладів, то станом на 01.01.2017р. – 1358. Водночас, за цей час кількість вихованців зменшується з 1259596 до 1227800 осіб, а кількість педагогічних працівників з 39285 до 37494 осіб.

Слід зазначити, що, незважаючи на наведені вище дані та окреслені проблеми у створенні умов для креативного, інтелектуального, духовного, фізичного розвитку і професійної орієнтації вихованців (учнів), слухачів у вільний від навчання час, задоволення їхніх освітніх потреб, значно підвищилася роль ЗПО через їх залучення до науково-експериментальної, дослідницької, технічно-конструкторської, художньої, декоративно-вжиткової, еколого-натуралістичної, туристсько-краєзнавчої, спортивно-оздоровчої, дозвілєво-розважальної роботи і творчої діяльності. ПО нині – цілеспрямований, цілісний процес, зміст якого ґрунтується на ідеї всебічного розвитку особистості, цільового вибору за власним бажанням, яка не тільки доповнює знання, але й формує цілісну особистість і впевненість у власних силах. Свобода вибору дитячої творчості – інтелектуальної, технічної, художньої чи іншої – стає пріоритетним чинником розбудови всіх напрямів і змісту сучасної позашкільної освіти, доступність якої повинна бути збережена для дітей різного соціального походження. Водночас, нинішнє фінансування цієї галузі не забезпечує їй належний розвиток відповідно до зростаючих потреб дітей і молоді, кола їхніх інтересів. Тому питання збереження й розвитку системи ПО повинно бути пріоритетом політики на всіх рівнях. Актуальним залишається питання оновлення і модернізації матеріально-технічного забезпечення ЗПО, пошуку нових, сучасних методик роботи з дітьми і створення належних умов для їхньої зайнятості у вільний від уроків час.

На сучасному етапі розвитку позашкільної освіти необхідно домогтися уважного ставлення владних структур до проблем розвитку і вдосконалення мережі ЗПО, обов'язкового виконання в повному обсязі Закону України «Про позашкільну освіту». Органам самоврядування, державним адміністраціям різних рівнів, департаментам (управлінням) освіти потрібно створювати

умови для надання суб'єктам освітнього процесу можливості самопізнання, саморозвитку, самореалізації та самовдосконалення шляхом розвитку мережі творчих об'єднань (творчих колективів, гуртків, студій, любительських об'єднань, клубів за інтересами тощо), відкриття нових ЗПО, зміцнення їх матеріально-технічної бази. Саме ЗПО допомагають суспільству активізувати діяльність щодо попередження дитячої бездоглядності, правопорушень, негативних проявів у молодіжному середовищі. Державне регулювання організації вільного часу дітей і молоді в Україні потребує глибокого системного реформування з метою збереження потенціалу і пріоритетних напрямів ПО.

Нині проблема цілеспрямованої організації вільного часу дітей і молоді набуває особливої актуальності і повинна визначати освітянську й молодіжну політику держави з метою досягнення взаєморозуміння в системі освіти, подальшої інтеграції в європейський і світовий освітній простір. Зазначене вище відповідає і основним положенням Конвенції ООН «Про права дитини», де у статті 31 визначено, що держави, якими визнано і підписано Конвенцію, поважають і заохочують право дитини на всебічну участь у культурному і творчому житті особистості, сприяють наданню відповідних і рівних можливостей для культурної й творчої діяльності, дозвілля і відпочинку. Європейський вимір у позашкільній освіті відображається в широкій проектній діяльності, яка спрямована на залучення досвіду неформальної європейської освіти, культивування почуття поваги до світової й національної історії, культури, традицій, міжнародне співробітництво, мета якого – виховати в молодого покоління сприйняття інших світових культур, проведення профілактичних заходів у роботі з дітьми, які схильні до правопорушень, залучення дітей до масових заходів, створення літніх і зимових навчально-тренувальних таборів, практик, зборів [7].

Саме сучасні погляди на проблеми вдосконалення і розвитку позашкільля як однієї з ланок неперервної освіти в Україні потребують тісної співпраці і підтримки зі сторони провідних діячів педагогічної науки, наукових інститутів системи Національної академії педагогічних наук України, інститутів післядипломної педагогічної освіти, фахових педагогічних видань, що сприятиме поліпшенню забезпечення ЗПО науково-методичними матеріалами з досвіду науковців і практиків. Плідна співпраця науки і практики – запорука виконання основних завдань соціуму, які стоять перед ПО, де закладено значний потенціал виховного впливу, професійної та допрофесійної підготовки дітей і молоді. Адже вік тих, хто має можливість долучитися до ЗПО, значно помолодшав і розширився: тепер, це молоде покоління від трьох до двадцяти одного року.

Як свідчить аналіз практики, нині значно урізноманітнено форми роботи ЗПО. Їх спектр збільшується як за рахунок розширення вікового діапазону, так і завдяки цілеспрямованому формуванню ЗПО свого статусу як відкритого соціального простору. Домінантою освітнього процесу в ЗПО стає формування гуманістично зорієнтованої творчої особистості, набуття вмінь і навичок, які потрібні для залучення молодого покоління до середовища, що постійно змінюється, отримання додаткових компетенцій.

Сучасними вченими-психологами і педагогами (Л. Карамушка [5; 6], Л. Мазурик [10], В. Панок [15], Г. Пустовіт [16]) доведено, що кожна дитина, без винятку, має потенційні таланти. Важливим напрямом позашкільної освіти сьогодення залишається пошук, розвиток і підтримка обдарованої молоді. Розкриття душевних творчих скарбів, відкриття їх для суспільства, плекання особистості з її власного дозволу і за її особистим бажанням – найцінніша якість сучасної ПО для формування майбутньої еліти нації.

Як бачимо, загальнонаціональні інтереси в галузі освіти обумовлюють необхідність урахування ефективних практик діяльності ЗПО і детермінують упровадження концептуально-трансформаційних змін у ПО, підходів до змісту, форм, методів і технологій управління багатопрофільними закладами позашкільної освіти сучасності шляхом: 1. Створення умов збереження єдиного освітнього простору взаємодії ПО з різними ланками освіти; 2. Модернізації системи ПО через забезпечення сприятливих умов для створення нового і підтримку вже існуючого розвивально-креативного середовища; 3. Запровадження інноваційних ідей, інновацій, педагогічних і управлінських технологій, ІКТ, стратегем, проектів, авторських розробок; 4. Розвитку міжвідомчого співробітництва з метою забезпечення доступної та якісної освіти, що необхідна для забезпечення конкурентоздатності дітей і молоді в умовах ринкової економіки знань, суспільної конкурентоздатності; 5. Розвитку нормативно-правової бази, приведення її у відповідність до змін у законодавстві України; 6. Розроблення, апробації та впровадження навчальних програм з позашкільної освіти нового покоління, що спрямовані на розвиток креативної особистості й новаційної діяльності, застосування новітніх педагогічних та інформаційних технологій; 7. Збереження кадрового потенціалу та їхньої професійний розвиток з урахуванням сучасних вимог, підготовка висококваліфікованих фахівців нової генерації; 8. Модернізації матеріально-технічної бази і ресурсного забезпечення діяльності ЗПО.

Список використаних джерел:

1. Забродська Л.М. Формування навчального контенту засобами інформаційних технологій в умовах модернізації системи ППО / Л. Забродська // Післядипломна освіта в Україні. – 2010. – № 2. – с. 51 – 58.
2. Закон України «Про позашкільну освіту». [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://osvita.ua/legislation/law/2232>
3. Калініна Л. М. Система інформаційного забезпечення управління загальноосвітнім навчальним закладом: дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук: [спец.] 13.00.06 «Теорія та методика управління освітою» / Калініна Людмила Миколаївна; [наук. кер. В. І. Маслов]; Держ. вищ. навч. заклад «Ун-т менеджменту освіти». – К., 2008. – Т.1. (рукопис). – 472 с. – Т.2 (додатки). – 174 с.
4. Калініна Л. М. Теоретичні підходи до управління навчальним закладом // / Л. М. Калініна // Директор школи. – 2004. – С.6-10. – С. 12–14.
5. Карамушка Л. М. Психологія управління школою / Л. М. Карамушка // Освітній менеджмент в умовах змін: навч. пос. / за ред. В. Олійника, Н. Протасової. – Луганськ., – 2011. – С. 246-254.

6. Карамушка Л. М. Самоактуалізація менеджерів у професійно-управлінській діяльності (на матеріалі діяльності комерційних організацій) / Л. М. Карамушка, М. Г. Ткалич. – Київ – Запоріжжя : Просвіта, 2009. – 260 с.
7. Конвенція ООН «Про права дитини», [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021
8. Кремень В. Г. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України, головний ред. В. Г. Кремень. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
9. Кремень В. Г. Людиноцентризм в освіті: сучасний напрям розвитку духовності нації / В. Г. Кремень // Педагогіка і психологія. – 2006. – № 2. – С. 17-30.
10. Мазурик Лариса. Тренінг як ефективна форма роботи з обдарованими дітьми в системі позашкільної освіти / Лариса Мазурик // Історія України. – 2009. – № 6. – С. 10–11.
11. Матеріали Державної служби якості освіти України, Моніторинг системи освіти 2016, презентація [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sqe.gov.ua/index.php/uk-ua/diialnist/168-diialnist/monitorynh-systemy-osvity/monitorynh-systemy-osvity-2016/194-monitorynh-systemy-osvity-2016>.
12. Матеріали, підготовлені МОН до Всеукраїнського форуму працівників позашкільної освіти 28.10.2016 р.
13. Мосякова І. Ю. Концептуальні основи модернізації змісту позашкільної освіти : практико орієнтований посібник : електронне видання / І. Ю. Мосякова. – Київ : Педагогічна думка, 2018. – Ч. 1. – 121 с. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lib.iitta.gov.ua/712081>.
14. Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні / Нац. акад. пед. наук України ; [редкол.: В. Г. Кремень (голова), В. І. Луговий (заст. голови), А. М. Гуржій (заст. голови), О. Я. Савченко (заст. голови)] ; за заг. ред. В. Г. Кременя. — Київ : Педагогічна думка, 2016. — 448 с. — Бібліогр.: с. 21. (До 25-річчя незалежності України)
15. Панок В. Організація діяльності психологічної служби в ПНЗ / В. Панок // Позашкільля. – 2012. – № 5. – С. 51–53.
16. Пустовіт Г. П. Теоретико-методичні основи екологічної освіти і виховання учнів 1-9 класів у позашкільних навчальних закладах: Монографія. – К. – Луганськ: Альма-матер, 2004. - 540 с.

СУЧАСНА ШКОЛА В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ SMART-СУСПІЛЬСТВА

д-р. пед. наук, професор Калініна Людмила Миколаївна
ORCID ID: 0000-0003-0534-6089

*Інститут педагогіки НАПН України
Україна*

Нинішній світ, як і школа, є іншими ніж 25 і 5 років тому. Що є важливим сьогодні – через рік, три або п'ять років, за хвилину або мить може втратити сенс. Яким буде світ у найближчому майбутньому? Глобалізаційні контури майбутнього нового світу й орієнтири його розвитку нині ледве проглядаються. Обриси нового світу, наступного етапу цивілізаційного розвитку цифрового суспільства такого, як Smart-суспільство, та Smart-школи